

Oikos: warme compassie en kille structuren

Mient Jan Faber staat symbool voor de wijze waarop de kerken zich in de tweede helft van de vorige eeuw verzetten tegen de wapenwedloop en de uitsluiting van mensen. Intensieve samenwerking tussen de kerken, kennis gestuurd en stevig georganiseerd. Maar nu, ruim veertig jaar later, komen andere werkwijzen op, minder institutioneel en meer vanuit het gevoel.

David Renkema

De directe aanleiding voor deze verkenning is het einde van de stichting Oikos. Oikos ontstond in 1994 na de fusie van het Interkerkelijk Vormingswerk inzake Ontwikkelings-samenwerking (IKVOS) en Oecumenisch Studie- en Actiecentrum voor Investerings (OSACI), beiden opgericht in de jaren zeventig als antwoord van de kerken op de uitdagingen van die tijd. IKVOS richtte zich op eigen wijze op het vormingswerk binnen en vanuit de kerken, de eerste jaren onder

bewustwording, reflectie en actie. We wilden exact weten hoe de economie in elkaar zat, wie de macht had, hoe de eigendomsverhoudingen lagen en vooral wat onze eigen rol was. Daar lag de basis voor een positiekeuze, voor campagnes en voor beleidsbeïnvloeding. Kerken en hun organisaties namen daar volop aan deel: tegen apartheid in Zuid-Afrika, tegen de plaatsing van kruisraketten in Nederland, voor eerlijke handel en voor ontwikkelingssamenwerking. Die keuzes waren zeker geen gemeengoed binnen de kerken, maar het onderlinge gesprek werd zo wel geprikkeld.

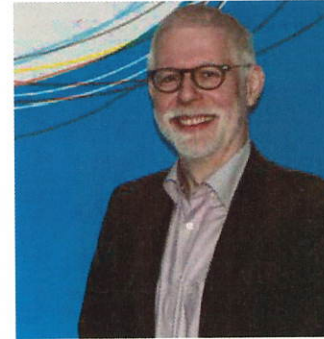
De jaren negentig vormden een omslagpunt

leiding van Mient Jan Faber. OSACI werd opgericht om ten bate van de kerken actieonderzoek te doen. Zeker in de beginjaren richtte dat onderzoek zich op bewapening, investeringen in apartheid en economische relaties met ontwikkelingslanden. Oikos hield zich ook bezig met mondiale voedselzekerheid, eerlijke handel, schulden crisis, belastingontwijking, globalisering, kerk en economie, duurzaamheid en religie. De leidraad was 'anders denken, anders handelen', met het oog op een meer rechtvaardige ordening.

Feiten en analyses

Destijds was een veronderstelling dat 'kennis' de sleutel was voor

De jaren negentig vormden in veel opzichten een omslagpunt. Het waren de jaren na het einde van het apartheidregiem in Zuid-Afrika, het einde van de Sovjet-Unie en het einde van de Koude Oorlog. Het was ook het decennium van de grote toppen van de Verenigde Naties, uitmondend in de Millenniumverklaring en de Millennium doelstellingen. In scherp contrast tot die ambitieuze doelstellingen, waren er de wrede regionale conflicten in onder andere (voormalig) Joegoslavië, Democratische Republiek Congo, Soedan en Rwanda. Ook waren er (opnieuw) terroristische aanslagen, waarbij die van 11 september 2001 de meest vergaande gevolgen zouden hebben.

De Nederlandse kerken deden rond 1990 nog één poging om zich gezamenlijk te manifesteren in het publieke domein: het conciliair proces voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. Na die tijd verschoof de aandacht naar de interne kerkelijke organisatie en naar relatief kleinschalige – diaconale – activiteiten in de samenleving. Te denken valt aan inloophuizen, voedselbanken, schuldhulpverlening, hulp aan asielzoekers en (fondsenwerving voor) eigen ontwikkelingsprojecten. Ze komen vooral voort uit de wens om present te zijn en om direct te handelen. Juist binnen deze werksoorten valt de inbreng van onder andere christelijk-gereformeerden, vrijgemaakt-gereformeerden en evangelicalen in positieve zin op. Die inbreng valt ook samen met een herpositionering van de ChristenUnie op de sociaaleconomische en ecologische thema's.

Chaotische wereld

Goed beschouwd werd de wereld in die jaren negentig onoverzichtelijk. Alle vertrouwde en veelal simpele schema's verdwenen als sneeuw voor de zon. De wereld werd in toenemende mate als chaotisch ervaren. Velen kozen voor een pragmatische

Met alleen empathie redden we het niet

benadering, bij voorkeur in de eigen sociale omgeving, kleinschalig en doelgericht. Hoewel er binnen en rond de kerken in Nederland nog wel kleine kernen van verzet tegen het neoliberalisme waren, waren de kerken te zeer gemarginaliseerd en intern te verdeeld om nog een factor van betekenis te zijn.

Oikos koos in die jaren voor een verbreding van de agenda, dus van (alleen) economische thema's naar (ook) religie, dialoog en migratie. De 21ste eeuw zou in het tekent komen te staan van botsende beschavingen, volgens Samuel Huntington en leven met verschil, volgens Jonathan Sacks. De rol van de kerken binnen Oikos werd steeds kleiner, zowel in financiële als in substantiële termen. Oikos was geen uitdrukking meer van de gezamenlijke positie van de kerken, maar was 'slechts' uitvoerder van specifieke taken.

Compassie is niet alles

In mijn opvatting vragen de grote mondiale uitdagingen ongelijkheid, klimaatverandering en conflicten meer dan ooit om inspirerende verhalen, om reflectie en actie. Ik meen dat de sociale ethiek, zoals die vanuit de katholieke kerk en de oecumenische beweging is ontwikkeld, daarbij een toegevoegde waarde vertegenwoordigt. Maar ik zie ook dat mensen nog steeds in beweging komen, maar dan vooral als respons op beelden van of ontmoetingen met mensen (en dieren) in nood. Zij doen dat omdat ze zich met empathie verplaatsen in de positie van de ander en vanuit een doorleefd gevoel van compassie. Expliciete analyses van achterliggende structuren en maatschappijbeelden lijken afwezig te zijn. De Belgische filosoof Ignaas Devisch heeft zijn

bedenkingen bij 'het empathisch teveel'. Zijn stellingname is dat meer structurele vragen niet alleen vanuit empathie en compassie zijn aan te pakken. We zullen vroeg of laat ook moeten kijken naar de abstracte en ziellose ordening en mechanismen van markten en overheden, naar generieke wet- en regelgeving.

Voorbij

Oikos is als organisatie verleden tijd. Ik stel mijn hoop op netwerkachtige initiatieven van mensen van goede wil. Mensen die bereid zijn de feiten onder ogen te zien en de verbanden te analyseren. Mensen die de kwetsbaarheid van mensen en de aarde onderkennen. Met Hans Achterhuis ben ik argwanend voor de erfenis van de utopie, dus voor een te stellige – en daarmee gewelddadige – overtuiging dat we een hemel op aarde kunnen realiseren. Maar ik stel mijn hoop op mensen die begrijpen dat het inleven in de slachtoffers vergezeld dient te gaan van aandacht voor taai structuren. Mensen die leven van wat komt en die het leven ook kunnen vieren. Mensen die blijvend zoeken naar de mogelijkheden van verandering – van humanisering – in deze wereld.

David Renkema was de laatste directeur van Oikos. Hij is de auteur van 'Geloven in een betere wereld. Sporen van Oikos' (Skandalon 2018).

